

Jerzy Kehl

Międzynarodowe Seminarium Konserwatorskie w Veszprem

Ochrona Zabytków 39/2 (153), 154-156

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WYKORZYSTANIE OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W RUCHU TURYSTYCZNYM – MIĘDZYNARODOWA NARADA WE FROMBORKU

W dniach 10–15 czerwca 1985 r. odbyła się we Fromborku IV Międzynarodowa Narada Komisji XI (Informacja, popularyzacja i turystyka w ochronie zabytków) Grupy Roboczej Kraju Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów; temat narady: „Wykorzystanie obiektów zabytkowych w ruchu turystycznym – organizacja, zadania, metody”. W naradzie udział wzięły delegacje: Ludowej Republiki Bułgarii, Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej, Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wygłoszone zostały następujące referaty:

J. Netkova (CSRS), *Wykorzystanie zabytków w ruchu turystycznym na przykładzie zamków w Opocznie i Czerwonej Lhocie*;
K. Wasiliewa (LRB), *Wykorzystanie i zagospodarowanie zabytkowego miasta Berkowica pod kątem potrzeb ruchu turystycznego*;
K. Kibic (CSRS), *Miasto-rezerwat Czeski Krumlow – rewitalizacja i wykorzystanie zabytków w ruchu turystycznym*;
O. Szujanowa (CSRS), *Turystyka kulturalna a zabytki*;
M. Moncol (CSRS), *Znaczenie zabytków w ruchu turystycznym w Bratysławie*;
P. Maraki (CSRS), *Muzeum Wsi Kiszuckiej – wykorzystanie w ruchu turystycznym i działalności oświatowej*;
S. Polenz (NRD), *Restauracja dawnego klasztoru w Stralsundzie pod kątem wykorzystania jako archiwum i dla celów turystycznych*;
M. Soltysiakowa (PRL), *Organizacja muzeum w Zamku Królewskim w Warszawie pod kątem turystyki i działalności oświatowej*;
J. Piłch (PRL), *Adaptacja ruiny zamku w Ogródzieńcu dla potrzeb turystycznych*;

K. Nowiński (PRL), *Zabytki, środowisko, turystyka*.

Ze wszystkich przedstawionych referatów wynikały dwie zasadnicze sprawy: z jednej strony pozytywny wpływ rozwoju turystyki na ochronę i konserwację zabytków, wyrażający się m. in. dodatkowymi funduszami na adaptację obiektów zabytkowych dla celów turystycznych, muzealnych, oświatowych, na bieżącą ich konserwację itd., ale z drugiej strony – coraz częściej widoczne, negatywne zjawisko źle koordynowanej turystyki masowej, wpływającej na niszczenie zarówno zabytków, jak i ich środowiska.

W wyniku dyskusji uczestnicy narady (oprócz dwóch członków z delegacji czechosłowackiej) ogłosili następującą treść „Apelu do wszystkich społeczeństw w sprawie ochrony zabytków i ich środowiska”: „Zgodnie z zaleceniami przyjętymi na konferencji UNESCO w Meksyku w 1982 r. uczestnicy IV Międzynarodowej Narady Komisji XI, zajmującej się w ramach Grupy Roboczej Kraju Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów informacją, popularyzacją oraz turystyką w ochronie zabytków, zebrani w Fromborku (Polska), uchwalili co następuje:

I. Główne przyczyny wpływające na stale pogłębiające się zagrożenia i degradację środowiska kulturalno-przyrodniczego człowieka to niepołączony rozwój przemysłu i komunikacji, lokalizowanych w pobliżu lub w obrębie miejsc, które powinny znajdować się pod ochroną oraz żywiołowy rozwój turystyki masowej, która coraz częściej – na skutek braku odpowiedniej koordynacji – przyczynia się do niszczenia zabytków i przyrody, a także wpływa negatywnie na humanistyczne wartości człowieka; wszystko to w sumie powoduje tak daleko idące zmiany, że zagrożony

został byt ludzi zamieszkujących naszą planetę.

II. Postulujemy:

1) przeprowadzenie – w porozumieniu ze specjalistami – korekt planów gospodarczych krajów, regionów, miast i wsi w taki sposób, aby uwzględniły dobro zabytków i przyrody,
2) ograniczenie masowego ruchu turystycznego w miejscach zagrożonych zniszczeniem oraz taką nim koordynacją, aby obiekty zabytkowe i przyrodnicze nie musiały stawać przed tą koniecznością,
3) zreorganizowanie profilu turystyki masowej, zwracając uwagę nie tylko na jej charakter ilościowy, ale także jakościowy.
III. Zwracamy się z prośbą do wszystkich ludzi, a przede wszystkim do ekspertów krajów członkowskich Grupy Roboczej, którym bliska jest sprawa ochrony dziedzictwa kulturowego z prośbą o poparcie i potraktowanie naszego apelu z całą powagą oraz o uznanie wynikających z niego realizacji za ostatnią szansę na uratowanie środowiska kulturowo-naturalnego, w którym żyjemy.”

W końcowej części narady, przed projektowanym objazdem, dyrektor elbląskiego Biura Turystycznego „Eltourist” B. Donke wygłosił referat na temat zabytków województwa elbląskiego i ich wykorzystania w ruchu turystycznym. W czasie objazdu na trasie: Frombork – Braniewo – Lidzbark Warm. – Pasłęk – Elbląg – Frombork, oraz Frombork – Malbork – Gdańsk, o organizacji i metodach pracy poszczególnych placówek zabytkowo-muzealnych mówili ich dyrektorzy – T. Piaskowski we Fromborku, E. Radtke w Lidzbarku Warm. oraz J. Przała w Malborku.

Krzysztof Nowiński

MIĘDZYNARODOWE SEMINARIUM KONSERWATORSKIE W VESZPREM

W dniach 29.VI–9.VII.1985 r. odbyło się w Veszprem na Węgrzech już piąte międzynarodowe seminarium konserwatorskie. Seminarium te, dofinansowywane przez UNESCO, mają bardzo bogaty program, który oprócz części referatowej obejmuje zwiedzanie obiektów zabytkowych i ekspozycji oraz projekcję filmów o treści konserwatorskiej, archeologicznej lub etnograficznej. W ostatnim seminarium uczestniczyło ok. 110 osób, przeważnie z Europy (w tym 8 osób z Polski), które wygłosiły ok. 50 referatów reprezentu-

jących różne dziedziny konserwacji. Tematykę referatów można podzielić na cztery grupy:

1) związane z konserwacją różnych obiektów zabytkowych,
2) dotyczące konserwacji malarstwa ściennego i jego ekspozycji,
3) poświęcone kradzieżom i niszczeniu obiektów zabytkowych, ich przyczynom i następnej konserwacji,
4) poświęcone szkoleniu kadr konserwatorskich.

Pierwsza część seminarium odbyła się na sesji wyjazdowej w Pećsu. Po powrocie i zapoznaniu zebranych z

problematyką konserwatorsko-wystawienniczą w tym mieście, gospodarze wygłosili kilka referatów:

F. Fülep, *Malarstwo ścienne we wczesnochrześcijańskim grobowcu i jego problematyka historyczna*;

A. Pinter, *Problemy konserwacji malarstwa ściennego we wczesnochrześcijańskim grobowcu w Pećsu*;

Z. Bachman, *Projekt budowy ochronnej dla wczesnochrześcijańskiego grobowca w Pećsu, ze specjalnym uwzględnieniem zachowania budowy historycznej*;

W. Madrassy jun., *Nowy rodzaj ramy napinającej do obrazów dużego formatu malowanych na płótnie*.

Po wysłuchaniu referatów uczestnicy obejrżeli omówione obiekty. Grobowiec znajduje się poniżej poziomu ziemi, w specjalnie wybudowanym jakby tunelu, z własną aparaturą klimatyzacyjną. Największe problemy powstawały podczas osuszania komory grobowej, ponieważ groziło osypanie się zachowanego malarstwa ściennego. Na powierzchni niskim murkiem zaznaczono obrys świątyni. Dla dwóch obrazów (ok. 3×4 m) Csontvára Kosztki, znajdujących się w miejscowym muzeum, opracowano nowy rodzaj ramy. Jest to podwójna rama zamontowana w podłodze, wykonana z duraluminium. Sam obraz powieszono pasami tkaniny szer. ok. 40 cm, klejonymi klejem akrylowym, zaopatrzonymi w okute otwory. Obraz napięto na ramie zewnętrznej i połączono za pomocą naciągów śrubowych, poprzez otwory, z ramą wewnętrzną. Napięcie płótna można regulować dowolnie naciągami.

Drugiego lipca rozpoczęły się właściwe sesje referatowe, już w Veszprém. Obrady otworzył przewodniczący komitetu organizacyjnego István Éri. Spośród wielu referatów należy na kilka zwrócić uwagę.

H. Althöfer (Düsseldorf), *Zamach na obraz P. P. Rubensa: „Arcyksiążę Albrecht”*. Autor przeprowadził ogólne rozważania na temat zniszczeń dzieł sztuki i ich konserwacji, z uwzględnieniem uszkodzeń wywołanych zmianami klimatu. Każdy zabytek powinien mieć bardzo dokładną dokumentację fotograficzną, a w niektórych wypadkach nawet filmową, ponieważ podczas konserwacji, mimo nowych możliwości badawczych, mogą powstać zmiany stylowe w stosunku do zamierzeń autorskich. Obraz „Arcyksiążę Albrecht” został zachlapany kwasem siarkowym. Uszkodzeniu uległa twarz, lewa strona obrazu, a także rama i tabliczka z opisem. Przeprowadzono laboratoryjną identyfikację materiałów i wykonano strygrafiafę penetracji kwasu. Okazało się, że kwas nie dostał się zbyt głęboko, jednak na krawędziach jego działania nastąpiło nadpalenie i częściowe wytrawienie warstwy malarskiej. Przeprowadzono kilkakrotnie zobojętnienie obrazu węglanem wapnia, ubytki wypełniono woskiem, położono spęcherzenia, dokonując jednocześnie małych uzupełnień warstwy malarskiej.

Chociaż referat H. Althöfera należał do grupy omawiającej zagadnienia ogólnokonserwatorskie, łączył się jednocześnie z grupą poświęconą wandalizmowi w stosunku do dzieł sztuki. W grupie tej znalazły się jeszcze dwa referaty.

S. Bergson (Paryż), *Przykłady wandalizmu w malarstwie*. Pani Bergson z Luwru omówiła psychologiczne aspekty wandalizmu oraz sposoby celowego niszczenia obrazów. Niestety, przyjęty profil referatu nie obejmował analizy zniszczeń wywołanych np. działaniem kwasów, ani sposobów postępowania w wypadku konserwacji.

M. Moré (Budapeszt), *Zniszczenie i*

konserwacja obrazów skradzionych z Muzeum Sztuk Pięknych w Budapeszcie. Referat był doskonale zilustrowany przezroczami prezentującymi obrazy, miejsca, skąd zostały skradzione, a następnie wszelkie uszkodzenia powstałe od początku kradzieży do momentu ich odnalezienia i przejścia. Przy okazji badań ujawniono szereg niedociągnięć powstałych w wyniku poprzednich konserwacji. Wobec rangi obiektów, do opracowania programu konserwatorskiego i dalszej bezpiecznej ekspozycji powołana została komisja międzynarodowa.

G. Basile (Rzym), *Wspólna odpowiedzialność konserwatora, badacza i kuratora*. Problematyka referatu dotyczyła współodpowiedzialności różnych osób za stan obiektów w muzeach i ich konserwację. Podkreślono wagę badań laboratoryjnych związanych z materiałami i budową obiektów, a także potrzebę wykonania szczegółowej dokumentacji. Czynniki te pozwalają na dokładne poznanie techniki wykonania obiektu, stanu zachowania oraz przyczyn zniszczeń. W Europie Zachodniej muzeolodzy, mający dużo większe niż u nas przygotowanie w zakresie badań i konserwacji, decydują o przyjęciu metody konserwatorskiej i materiałów. Niemniej jednak często powstają pomiędzy poszczególnymi grupami konflikty. Konserwator, pracownik laboratoryjny i kurator odpowiedzialni są również za warunki magazynowe i ekspozycyjne.

A. D. Baynes-Cope (Stanton), *Normalizacja warunków muzealnych*. Na przykładzie bibliotek i archiwów posiadających obiekty wykonane z tych samych materiałów autor omówił standardyzację dotyczącą przechowywania zbiorów i ich konserwacji. Podkreślił, że archiwa czy zbiory grafiki, zawierające materiały nie oprawione, wymagają większej troski niż biblioteki. Konserwacja związana jest z warunkami, w jakich przebywa obiekt. Całość zagadnień związanych z przechowywaniem zbiorów, ich ekspozycją, zabezpieczeniem i ochroną przed działaniem zanieczyszczonej atmosfery, a także atakiem mikrobiologicznym oraz konserwacją regulują normy (British Standard). Są one opracowywane przez British Standard Institute.

L. D. Pécsi (Budapeszt), *Nowa gablota wystawiennicza dla węgierskiego płaszcza koronacyjnego z XI w.* Wykonanie nowej gabloty wystawienniczej dla jednego z regaliów węgierskich dowodzi nadzwyczajnej troski naszych kolegów o tego rodzaju zbiory. Należy dodać, że ekspozat jest jeszcze ciągle w dobrym stanie. Przeprowadzono szczegółowe pomiary wilgotności, temperatury i natężenia światła wewnątrz i na zewnątrz gabloty. Zbadano również zanieczyszczenia powietrza i działanie ultradźwięków. W rezultacie opracowano nowy typ gabloty, zamykanej hermetycznie. W gablocie zainstalowano dwa wilgociomierze: kontrolowany elektronicznie i stykowy cyfrowy. Gablota jest podłączona do klimatyzatora. Warunki panujące w gablocie: 16–18°C i wilgotność 55 RH. Dopuszczalny pobór ciepła przez obiekt $Q = 600 \text{ cal/h}$. Do oświetlenia

gabloty zastosowano światło żarowe (żarówki Tungram o specjalnych parametrach), filtr odbijający światło i folię do absorpcji UV. Jako środek przeciw mikroorganizmom umieszczono w gablocie prasowany paraformaldehyd.

E. Alex (Berlin), *Problemy pakowania i transportu dzieł sztuki*. Zagadnienie omówiono na przykładzie transportu obrazów na wystawę do Tokio. Obiekty transportowano w pudłach wyłożonych aksamitem napiętym na ramie, do uszczelniania zastosowano gąbkę. Pudła umieszczono w skrzyni obitej od wewnątrz folią aluminiową. Ponieważ był to transport lotniczy, przed odlotem sprawdzono warunki klimatyczne panujące w Tokio. Po przelocie stwierdzono na obrazach ślady grzybnicy, którą likwidowano pięciochlorofenolem. W drodze powrotnej, aby uniemożliwić rozwój mikroorganizmów, wewnątrz skrzyni obniżano wilgotność zeolitem.

K. Finch (Wielka Brytania), *Prowadzenie ewidencji i dokumentacja tkanin*. Autorka przedstawiła metody prowadzące do powstania wzorcowej dokumentacji tkaniny. Do stworzenia takiej dokumentacji wykonuje się wszelkie badania prowadzące do ustalenia pochodzenia, wieku i stanu zachowania. K. Pájer (Budapeszt), *Problemy uzupełniania emalii*. W praktyce konserwatorskiej uzupełnienia emalii przeprowadza się za pomocą pigmentowanych żywic syntetycznych. W Budapeszcie do tego celu zastosowano emalie niskotopliwe na bazie alunu i węgla sodowego. Pokazano przezroczą obiektów konserwowanych tą metodą. D. Nissel (Drezno), *Konserwacja drewnianych ławek z XVI w.* Zaprezentowano nie stosowaną u nas technikę termicznej polimeryzacji monomeru kopolimeru metakrylanu metylu i etylenu. Monomerem tym nasączano ławecy, polimeryzację prowadzono za pomocą promienników podczerwieni pod folią aluminiową.

A. Gondár (Budapeszt), *Efekt działania impregnatów na mikromorfologię drewna*. Opracowano metodykę badań impregnacji drewna iglastego, którego struktura została zmieniona pod wpływem działania wody. Oznaczano zawartość wody, której ilość później stabilizowano w eksykatorze nad środkami osuszającymi. Do impregnacji stosowano roztwory 5–30% paraloidu, poliestru, oleju lnianego, szelaku i wosku. Obserwację wyników prowadzono w mikroskopie skaningowym.

I. Sperl-Bosse (Wiedeń), *Czego mogą nauczyć pozaeuropejskie metody konserwatorskie*. Na przykładzie konserwacji papieru przedstawiono konieczność stosowania technik i materiałów konserwatorskich, a także narzędzi charakterystycznych dla określonego regionu pochodzenia zabytku.

E. Orcsik (Budapeszt), *Doświadczenia wypływające z czyszczenia marmurów wolno stojących*. Budapeszt posiada wiele wolno stojących pomników wykonanych z marmuru. Rzeźby te pokryte są osadami, składającymi się głównie z siarczanu wapniowego. Do ich usuwania opracowano specjalną metodę. W pierwszym etapie myje się je pod ciśnieniem wodą wapienną z

detergentem, potem czystą wodą. Przy zastarzałych czarnych zaciekach stosuje się kompresy z wymienniczą jonowego „Renol”, będącego patentem węgierskim. Działanie ich jest długotrwałe: od 24 godzin do tygodnia. Pozostałość zmywa się czystą wodą, kontrolując cały czas pH odcieku papierkiem wskaźnikowym. Do uzupełnień używa się pasty z metakrylanu metylu i mączki marmurowej. P. Németh, P. Kertész, A. Koltai (Budapeszt), *Rola petrologii i mikrobiologii w ochronie zabytków*. Autorzy przedstawili rolę badań petrologicz-

nych i mikrobiologicznych w ustalaniu przyczyn zniszczeń kamienia i metalu. J. Lehmann (Poznań), autor omówił konserwację drobnych obiektów metalowych pochodzących z wykopalisk w Gnieźnie. W dwóch wypadkach: pateny i kielicha, wzmocnionych przed laty metakrylanem metylu, musiano powtórzyć konserwację, wzmacniając obiekty żywicą poliestrową i epoksydową.

Trudno przedstawić tu wszystkie wygłoszone na seminarium referaty, tym bardziej że poziom ich był bardzo zróżnicowany. Obok referatów wnoszą-

cych coś nowego do wiedzy konserwatorskiej, były i takie, które dotyczyły analiz, prezentujących znane wszystkim metody badawcze; jedyną ich zaletą był doskonały materiał ilustracyjny.

Na zakończenie relacji z seminarium w Veszpremie jeszcze jedna uwaga – w interesującej nas dziedzinie spotrząga się stosowanie najnowszej aparatury badawczej oraz w trudniejszych zadaniach konserwatorskich prace dużych zespołów, często międzynarodowych.

Jerzy Kehl

KONSERWACJA ZBIORÓW W MUZEACH WNĘTRZ ZABYTKOWYCH – SEMINARIUM W ŁAŃCUCIE

W dniach 10–12 października 1985 r. na zamku w Łańcucie odbyło się seminarium zorganizowane przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Polski Komitet Narodowy ICOM. Tematem seminarium była konserwacja zbiorów w muzeach wewnątrz zabytkowych. Obrady otworzył prof. A. Gieysztor – przewodniczący Komitetu Narodowego ICOM.

W trakcie obrad wygłoszono następujące referaty:

J. Lehmann (Muzeum Narodowe w Poznaniu), *Mikroklimat w muzeach wewnątrz zabytkowych i jego wpływ na stan zachowania zbiorów*. Autor scharakteryzował zróżnicowanie materiałów stanowiących tworzywo obiektów zabytkowych w muzeach, materiałów odznaczających się jednocześnie różną wrażliwością na warunki klimatyczne i wynikające stąd zagrożenia. Omówił stosowane środki zaradcze i te, które należy wprowadzić w najbliższym czasie, aby zahamować destrukcję zabytków.

J. Błyskosz (Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu), *Ochrona konserwatorska zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu*. Również w tym referacie podkreślono zróżnicowanie materiałowe nie tylko zabytków ruchomych, lecz także obiektów murowanych pochodzących z różnych okresów. Na ich niszczenie duży wpływ ma wyjątkowo silne zanieczyszczenie atmosfery w Krakowie. Wobec braku klimatyzacji na terenie zamku, największą trudność sprawia regulacja temperatury i wilgotności wewnątrz. Do niezmiernie ważnych zadań służby konserwatorskiej należy walka z owadami. Ostatnio przeprowadzono akcję niszczenia owadów preparatem „Nuvan”. Ze względu na to, że komnaty zamkowe są raczej mroczne, mniejszym problemem jest działanie światła dziennego, stosuje się jednak na oknach przesłony, a w projekcie jest wprowadzenie folii Ultra-Phan, ograniczającej działanie ultrafioletu. Raz do roku przez 4 tygodnie przeprowadzany jest przegląd zbiorów, połączony z ich czyszczeniem. W koniecznych wypadkach obiekty wycofuje się do odpowiednich pracowni

konserwatorskich. Ponieważ w przeglądzie zbiorów biorą udział wszyscy pracownicy, daje on doskonałą orientację o stanie zachowania i wrażliwości eksponatów.

M. Zawratko-Laskowska (Zamek Królewski w Warszawie), *Możliwość regulacji i kontroli oświetlenia dziennego i sztucznego w muzeach – rezydencjach*. W referacie przedstawiono wrażliwość na promieniowanie świetlne poszczególnych zespołów zabytków, właściwości różnych źródeł światła oraz możliwości kontrolowania i regulowania natężenia promieniowania padającego na obiekty. Ważne jest, że w kraju produkowane są szkła absorbujące promieniowanie ultrafioletowe i podczerwone.

B. Maszkowska (Zamek Królewski w Warszawie), *Urządzenie wewnątrz zabytkowych i problemy wystawiania dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego*. Na bogatym materiale ikonograficznym przedstawiono typy mebli i dostosowanie ich do wewnątrz rezydencjonalnych. Ma to szczególne znaczenie w wypadkach, gdy brak oryginałów lub przekazów mówiących o tym, jak w okresie użytkowania tych mebli wewnątrz wyglądały.

D. Kaszyńska, I. Pannenko, J. Prosnakowa (Muzeum Narodowe w Warszawie), *Ocena warunków profilaktycznych dotyczących ekspozycji i przechowywania zbiorów w muzeach rezydencjonalnych w Wilanowie, Nieborowie i Łazienkach*. Bogaty wystrój wewnątrz stwarza bardzo trudne warunki ich ochrony. Szczególnie nowe systemy ogrzewania, oświetlenia, nadmierna liczba zwiedzających, a także wykorzystywanie pałaców do celów reprezentacyjnych powodują trudności w właściwym utrzymaniu zbiorów. W związku z tym należałoby: oaraniczyć liczbę zwiedzających, poprawić oświetlenie oraz zmienić warunki klimatyczne, powracając do sposobów stosowanych historycznie.

J. Ciosmak, J. Górski (Zamek Królewski w Warszawie), *Urządzenia klimatyzacyjne i możliwości ich stosowania w muzeach wewnątrz*. Na przykładzie Zamku Królewskiego w Warszawie przedstawiono możliwości klimatyzacji

wewnątrz muzealnych. Niestety, urządzenia te są kosztowne i wymagają dodatkowej powierzchni.

J. Jaśkiewicz (Urząd Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej), *Zanieczyszczenia atmosfery i możliwości przeciwdziałania*. Przedstawiono główne źródła zanieczyszczeń atmosfery na terenie kraju. Niestety, przeciwdziałanie temu zjawisku jest tak kosztowne, że dopiero za 5 lat nastąpi stabilizacja zanieczyszczenia powodowanego przez zakłady przemysłowe, a później stopniowe zmniejszanie się. R. Kozłowski, M. Helwig (Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu), *Impregnaty ognioodporne i możliwości ich stosowania w muzeach*. Autorzy omówili preparaty stosowane do impregnacji drewna, tworzyw drzewnych i wyrobów włókienniczych zabezpieczające te materiały przed pożarami lub znacznie zmniejszające ich palność. Preparaty te jednocześnie uodparniają wymienną tworzywa, nie zmieniając ich wyglądu zewnętrznego, na działanie grzybów i owadów. Wydaje się jednak, że o możliwości stosowania ich w konserwacji i muzealnictwie przesądzić mogą tylko badania specjalistyczne.

A. Brydowski (Zamek Królewski w Warszawie), *Zabezpieczenie przeciwpożarowe w muzeach wewnątrz*. W referacie omówiono obowiązujące w muzealnictwie przepisy przeciwpożarowe oraz wszystkie elementy systemu ochrony przeciwpożarowej w muzeach.

Po wygłoszeniu referatów odbyła się dyskusja, która dowiodła, że konieczne są spotkania i wymiana doświadczeń osób, których opiece powierzono nasze zbiory muzealne.

Program seminarium obejmował również zwiedzanie muzeum i innych zbiorów na zamku w Łańcucie oraz zwiedzanie Leżajska wraz z muzeum klasztoru dominikanów. Podkreślić należy gościnność gospodarzy zamku, który stworzyli bardzo serdeczny klimat spotkania.

Jerzy Kehl